

В. І. Яременко
(Хмельницький)

**БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
ЗА ПОЕМОЮ-МІСТЕРІЄЮ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА «ВЕЛИКИЙ ЛЬОХ»
У ХУДОЖНЬО-ІСТОРІОСОФСЬКОМУ
ВИСВІТЛЕННІ**

Твори Тараса Шевченка мають великий вплив на формування історичного світогляду. Це стосується і сприйняття особи та діяльності гетьмана Б. Хмельницького. Між тим, проблема візії Б. Хмельницького у творчості Шевченка ще не дістала свого адекватного наукового висвітлення, що особливо помітно в коментарях навіть до академічних видань спадщини великого поета і художника. Ім'я Шевченка часто використовується дослідниками для обґрунтування своїх, іноді більш ніж сумнівних, концепцій оцінки діяльності Б. Хмельницького.

З огляду на великий обсяг матеріалу, обмежимося рамками аналізу одного, чи не найяскравішого для розуміння, твору Шевченка — поеми «Великий Льох», написаної у жовтні 1845 р. У відповідності з вимогами жанру містерії, автор використовує глибоко продуману і надзвичайно розвинену систему символів та алегорій. Без їх відповідного прочитання годі дошукуватися історіософського змісту у трактуванні Богдана Хмельницького.

Особна увага в поемі приділяється осмисленню діяльності Б. Хмельницького та її наслідків.

У поемі Шевченко виразніше, ніж де інде, визначає місце Хмельниччини в історії Гетьманщини. В тричленній композиції поеми прочитуються три стадії Української козацької держави в напрямі її поступового поглинання Росією: становлення (Хмельниччина) — певна стабілізація після боротьби за Україну сусідніх держав і новий порив до волі (гетьманування Мазепи) — остаточна діквідація державності (царювання Катерини II — «лютого ворога України»). В символічному антропоморфному зображенні ця згасаюча історична стадіальність в поемі виглядає так: дівчина, що росте, виростає і стає на порі — недоліток — слабе немовля. Вона посилюється вживанням ще й водяної символіки, що була колись найважливішою в язичницьких культурах слов'ян. В поемі маємо, крім цілком зрозумілого за текстом значення води як поганой чи доброї прикмети, ще й інше: оздоровчу функцію води, яка в українських замовляннях виступає магичною аналогією в парі «вода — кров», та II

ритуальне використання. На першій історичній стадії бачимо споживання води, хоч уже і «затруєної» політичними намірами гетьмана («Чом я з нею Відер не побила! Батька, матір, себе, брата, собак отруїла Тю клатою водою»). На другій — вже догоджання водою «цареві московському» і готовність годити «всякому». На третій — царське плавання по Дніпрові, як символ упокорення — поневолення України. За давніми уявленнями «ріка заливає вогонь, зупиняє кров», але одночасно в ній потопає все «зле — лихе». Останнє посилює оптимістичний імпульс поеми.

Всі тричленні блоки — частини поеми, так чи інакше, розпочинаються зі згадки про Б. Хмельницького. Вся художня структура твору засвідчує, що на Хмельниччину автор дивився передусім як на посталу Українську державу, а на гетьмана як на засновника цієї держави. Одночасно він вважав, що Б. Хмельницький належно не розщипорядився національним набутком.

Хибність рішення Хмельницького «обгрунтовується» в поемі майстерним розкриттям реакційності та безглуздості імперського ладу Росії, неуситимим прагненням розчинити в собі всі народи: «Ото указ нарюкують: "По милості Божій, І ви наші, і все наше, І гоже й негоже"». До віддалених наслідків політичного кроку Б. Хмельницького, пов'язаних із втратою історичної пам'яті, автор відносить поступове згасання національної свідомості українського народу. В символічному вираженні це помітно на образах трьох «душ-п'яшечок», яких дослідники справедливо вважають втіленням несвідомих верств українського народу.

Трагізм і морально-етичний аспект орієнтації Б. Хмельницького на Москву проявився і в тому, що наслідки його політичного кроку окопилися на ньому самому, в ставленні до пам'яті про славного гетьмана. «Малий льох» у поемі — це уособлення спадщини Б. Хмельницького. Натуралізованим сатиричним описом його руйнування з боку представників імперської адміністрації автор блискуче показує, що час остаточно поховав надії на гідну протекцію з боку московського царства. «Великий льох» — цілком метафоричний образ всієї України, який за допомогою прикметника умовно протиставляється попередньому символу.

Алегорична образність «Великого льоху» не заважає автору вплітати в канву поеми історичні факти. Хмельницький іде «в Переяслав Москві присягати» в пилипівку — тривалий передріздвяний піст. Відомо, що якраз 21 і 24 грудня 1653 р. гетьман пише листи до В. Бутурліна із запрошенням їхати з посольством до Переяслава.

Своєрідним поясненням історіософських аспектів діяльності Б. Хмельницького у поемі «Великий льох» є вірш «Стоїть в селі

Суботові», який багато дослідників вважають епілогом поеми.
Але цей твір вимагає окремого аналізу.